

detta slag i slutkapitlet hade avhandlingen fått en mer markerad politisk udd.

Sammantaget anser jag dock att Kugelbergs arbete är ett mycket värdefullt tillskott till forskningen om barn och föräldraskap i det moderna samhället. Att som Kugelberg blanda olika forskningsmetoder såväl som rumsliga kontexter bidrar till att skapa en sammansatt och intressant bild av de villkor som omger dagens småbarnsföräldrar och bidrar till deras identitetsutveckling. Förhoppningsvis kommer avhandlingen att kunna bli läst av en större krets än vetenskapliga böcker i regel gör. Avhandlingen är välskriven och berör något som alla på ett eller annat sätt har relationer till och åsikter om.

Roger Klinth, Linköping

Sif Bokholm: *En kvinnoröst i manssamhället. Agda Montelius 1850–1920*. Stockholmia förlag, Stockholm 2000. 404 s., ill. English summary. ISBN 91-7031-109-9.

Ett gediget arbete. Det blir resultatet både av Sif Bokholms avhandlingsarbete och Agda Montelius verksamhet. Bokholm har insett att hennes avhandling vid Historiska institutionen i Lund rimligen blir den enda stora boken om Agda Montelius liv och verk och har därför inte haft hjärta att göra några större arbetsbesparande avgränsningar eller artificiella uteslutningar. Hon har försökt få med allt och det är fullt möjligt att hon har lyckats.

Det kan inte ha varit lätt eftersom Agda Montelius tycks oförtrutet verksam under hela sitt vuxna liv. Hennes verksamhetsområden låg främst inom filantropi och kvinnorörelse, där hon med sin goda organisationsförmåga snabbt fick en ledande roll. Hon var styrelsemedlem, ofta i ledande position, i åtskilliga organisationer samtidigt, under de sista decennierna av hennes liv upp till sex olika. Hon hörde till initiativtagarna till såväl Fredrika Bremer-förbundet (FBF) som Föreningen för välgörenhetens ordnande (FVO), hon engagerade sig i Centralförbundet för Socialt Arbete (CSA), Svenska Fattigvårdsförbundet (SFF), Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt (LKPR) och Nya Idun, men också i Svenska kvinnoföreningen för fosterlandets försvar. Större delen av avhandlingen upptas av en redovisning och analys av denna idoga verksamhet, dess förutsättningar och konsekvenser. Bokholm för en ingående diskussion om kritiken av

filantropin, men framhåller att välgörenhetsarbetet gav de engagerade kvinnorna möjlighet att vidga sin verksamhetsfär och finna en väg ut i offentligheten. Det ökade deras medvetenhet, även i politiska frågor, och ledde till att de på ett mycket konkret sätt insåg nödvändigheten av att kvinnor deltog i politiska beslut och inte minst lagstiftningsarbete. De erfarenheter kvinnorna skaffade sig genom socialt hjälparbete gav dem ökat självförtroende och goda argument i debatterna om hur samhällsreformer borde utformas.

Agda Montelius insatser inom kvinnorörelse och filantropi var omfattande och betydelsefulla i samtiden, men har tämligen snabbt sjunkit i glömska. Hon var inte en sådan banbrytande pionjär eller eldig ideolog som lockat de tidiga kvinnoforskarna. Agda Montelius namn dyker upp i många sammanhang, men hamnar ofta i periferin, sällan i centrum. Sif Bokholm är den första att erkänna detta och reflektera över det. I inledningen argumenterar hon för utforskandet av även de mindre lysande gestalterna. Och häri har hon naturligtvis rätt. Det finns alla skäl att bättre kartlägga den svenska kvinnorörelsens landskap och Bokholms avhandling visar övertygande på nätverkens och de många mindre organisationernas betydelse.

Men under avhandlingens gång framgår det allt tydligare både för författaren och läsaren att professor-skan Agda Montelius med sin adliga uppväxt inte är någon typisk representant för den vanliga filantropen eller kvinnosakskvinnan. Därtill är såväl hennes sociala position som hennes egen insats alltför stark. I avslutningen väljer Bokholm i stället att presentera Agda Montelius som en idéernas entreprenör.

När det gäller Agda Montelius uppfattning om kvinnans natur finner Bokholm i första hand stöd för en komplementär könsuppfattning där argumenten för kvinnors politiska och sociala inflytande huvudsakligen hämtas från tanken på kvinnans särart. Det talas om värdet av kvinnornas speciella erfarenheter och även den barnlösa Agda Montelius framhåller ofta moderskapets centrala roll. Däremot framgår det aldrig helt klart om det räcker med förvärvade egenskaper och personliga erfarenheter eller om resonemanget kräver att kvinnor till sitt väsen uppfattas som fundamentalt annorlunda. Vid enstaka tillfällen dominerar hos Agda Montelius istället krav på jämställdhet och lika rättigheter för kvinnor. Det gäller särskilt orättvisa lagar, men som så ofta i dessa polemiska sammanhang är det svårt att skilja taktik från övertygelse. Det står i alla fall klart att Agda Montelius länge närde en dröm om de

stora samhällsförändringar som en enad kvinnofront skulle kunna skapa. "Ett kvinnoparti omslutande alla skiftningar av politisk och religiös åskådning med kvinnornas och landets bästa för ögonen, det är hvad som bör åstadkommas", skriver hon i ett brev till Elisabeth Quensel år 1919. Det var hennes stora vision, men kvinnors rösträtt blev aldrig den gemensamma bas som hon och andra hoppats på.

Ett lyckat grepp som Bokholm prövar i slutet av avhandlingen är att ge Agda Montelius en klarare profil genom att studera hur hon agerat i ett antal konfliktsituationer. Det blir en delvis annan bild som framträder och personligen tycker jag att Agda Montelius är som mest sympatisk när hon är otålig och arg. Hennes uppenbara frustration över småaktigt skvaller och intriger som hindrar goda initiativ ger en mycket levande bild av energi och engagemang.

Ellen Key skapar en av de konflikter som ställer Agda Montelius principer på prov. Som ordförande i föreningen Nya Idun och festtalare vid Henrik Ibsens Stockholmsbesök 1898 (inbjuden av Oscar Montelius) framför Ellen Key betydligt mer radikala idéer om fri kärlek och kvinnans bestämmelse än Agda Montelius kan acceptera. Men hennes toleransideal och övertygelse om vikten av ett forum där kvinnor med olika åsikter kunde mötas och diskutera visar sig väga tyngre. Trots att många felaktigt tolkade hennes tystnad som samtycke ville Agda Montelius inte fördöma Ellen Keys utspel, utan försvarade istället hennes rätt att fritt yttra en avvikande ståndpunkt. Här liksom på flera andra ställen i avhandlingen får man konkreta exempel på den märkliga blandning av radikala, liberala och konservativa drag som utmärkte många tidiga företrädare för den borgerliga kvinnorörelsen.

Bokholm ställer också den grundläggande frågan vad som inledningsvis motiverade Agda Montelius engagemang och vad som utgjorde hennes drivkraft i arbetet. Om hon ser drivkrafterna som nära knutna till Agda Montelius personlighet, där ansvar och plikt-känsla var dominerande drag, så uppfattar hon den ursprungliga impulsen som mer av en slump. Bokholm kopplar det främst till hennes första sociala uppdrag – inom Maria Skyddsförening i Stockholm – vilket medförde personliga möten med nöd och fattigdom. Där kunde hon konstatera hur mycket en privat punktinsats betydde och vilken skillnad det kunde vara mellan olika hem trots att de ekonomiska villkoren var likartade. Det var erfarenheter som underbyggde filantropins idé om att de behövande genom egna ansträngningar skulle

kunna klara sig om de bara fick lite hjälp och stöd. Hjälp till självhjälp var idealformeln. Kontinuitet och uppföljning, arbetsförmedling och preventiva åtgärder stod på programmet när välgörenhetsarbetet skulle organiseras och professionaliseras.

Bokholm menar att såväl Agda Montelius politiska engagemang som hennes arbete för kvinnornas rättigheter ofta bottnade i intryck från det sociala arbetet. En sådan koppling mellan socialt arbete och kvinnofrågor återkommer i flera sammanhang. En av de unga kvinnor hon kom i kontakt med genom sitt hjälparbete skrev till henne i ett brev: "Om jag varit pojke hade jag fått bli något, nu får jag det aldrig. Jag ville vara klädd som pojke och slåss och leka och brottas och inte vara en tam flicka och peta med ledsamt handarbete, jag ville läsa, läsa och föra ett friskt lif dessemellan och ta examen och bli student och allt det där som är värdt att leva för..." (s. 120).

Agda Montelius hör själv till de många unga flickor som hade ett nära förhållande till sin far och som uppger att hon i ungdomen lekt med tanken att det skulle ha varit bättre att vara man. Men hon ser ändå ut att kunna leva upp till gängse förväntningar. Hon förlovade sig vid 19 års ålder och gifte sig två år senare med sedermera professorn i arkeologi Oscar Montelius. Samhörigheten mellan makarna tycks hela tiden god, både intellektuellt och känslomässigt stod de varandra nära. Det finns en mycket vacker bild av dem där de på ålderns höst sitter på en sommarveranda och ser varandra djupt i ögonen (s. 281).

Man skulle gärna ha velat veta mer om deras gemensamma utlandsresor. Under nästan 20 år i början av deras äktenskap följde Agda Montelius med på makens forskningsresor till Rom, Paris och London, men också till Spanien och Sardinien. Hon skrev resedagböcker och fungerade som hans assistent. Möjligen kan man ana att den mognande kvinnan med tiden behövde en egen verkningskrets, särskilt när det visade sig att de skulle förbli barnlösa. Hennes kapacitet var för stor för att reduceras till uppgiften som mannens hjälp och stöd, även om hon periodvis hemma i Stockholm till stor del skötte hans uppgifter som redaktör för *Nordisk Tidskrift* och amanuens vid Statens historiska museum. I gengäld tycks Oscar Montelius ha delat sin hustrus intresse för sociala frågor och hennes engagemang i kvinnofrågan.

Sif Bokholms avhandling är inte bara gedigen när det gäller bearbetningen av det empiriska materialet, hon har också höjt blicken och lagt märke till andras forskningsinsatser samt relaterat dem till det egna arbetet.

Det ger lyftning åt hennes framställning och tillför många givande perspektiv på materialet. Kanske är det till exempel Inger Hammars förtjänst att Sif Bokholm med viss förvåning noterar hur sällan Agda Montelius refererar sitt sociala engagemang till en religiös övertygelse. Om det sedan betyder att den kristna grunden för det filantropiska arbetet var så självklar att den inte behövde uttalas, eller om man bör se det som ett utslag av att religionen vid denna tid, åtminstone av Agda Montelius, betraktades som en privatsak som inte skulle lyftas in i retoriken, lämnas mer öppet.

Det bestående intrycket av Agda Montelius och hennes insatser, liksom av Sif Bokholms arbete, är mycket respektingivande. Den imponerande uthållighet och arbetskapacitet som Bokholm generöst tillskriver sitt avhandlingsobjekt kan hon till stor del göra anspråk på även för egen del. Jag är övertygad om att detta rika material kan komma till god användning i den framtida forskningen.

Elisabeth Mansén, Lund

Eva-Lena Bengtsson: *Verklighetens poesi. Svenska genrebilder 1825–1880*. Acta Universitatis Upsaliensis. Ars Suetica 19. Uppsala 2000. 330 s. ill. English summary. ISBN 91-554-4780-5.

Under en resa i Dalarna 1857 inspirerades konstnärinnan Amalia Lindegren att måla bilder som kom att få stark genomslagskraft. Hon var inte den första att måla scener ur "vanligt" folks liv men hon anslog en ton som tilltalade betraktaren genom att den inriktade sig på allmänmänniska känslor som sorg och glädje. Hennes mest kända målning "Bondfamilj i Dalarna sörjande sitt döda barn" 1858, eller "Lillans sista bädd", som den kallades när den 1866 reproducerades i *Ny Illustrerad Tidning*, kom att avbildas i ett otal versioner och blev också något av en "nationell" bild genom Artur Hazelius iscensättning, dels för världsutställningarna i Philadelphia 1876, Paris 1878 och Chicago 1893, dels i sin Skandinavisk Etnografiska Samling på Drottninggatan i Stockholm. Här "kompletterar" Hazelius dock motivet med ytterligare en kvinna för att också kunna visa den ogifta Rättvikskullans dräkt. Även möblemanget i Hazelius iscensättning var betydligt mera "utsirat" än i Lindegrens målning. I Danmark hade Amalia Lindegren sin motsvarighet i Christen Dalsgaards "Landsbysnedkeren bringer kisten til det døde barn" (1857).

Lindegrens verk var berättande. Innehållet var väl så viktigt som den konstnärliga formen. Dalsgaards målning visar också att ämnet – känslor och förhållningsätt inför ett barns död – var högst aktuellt och människor kunde känna igen sig, oavsett samhällsklass. Barnadödligheten drabbade alla. Själv hade Lindegren upplevt fem brorsbarns död innan hon som knappt 45-årig målade tavlan.

Amalia Lindegren höll sig i sitt folklivsmåleri enbart till Dalarna och hennes dalabilder var de som reproducerades mest. Det var bilder som publiken gärna tog till sig, både på konstupställningar och i planschverk, kalenderar och tidningar. "Lillans sista bädd" användes så sent som 1987 som illustration i en bok om tuberkulosens historia.

Avsikten med avhandlingen *Verklighetens poesi* uppger Eva-Lena Bengtsson vara "att presentera 1800-talets genrebild som den centrala företeelse den var i sin samtid". Hennes undersökning utgår från oljemåleriet men utvidgas till de uttrycksformer detta gav upphov till: reproduktioner, diktning och konstkritik. "Bildkonst, massbild och litteratur lever här inte sällan i symbios. Författare diktade till kända konstverk och konstnärer berättade i bild och ibland även i text om sina upplevelser och ideal." Avhandlingens huvudinriktning är socialhistorisk och "utgår från att bilderna bär ett budskap som vi idag kan närma oss genom formal och ikonografisk analys". Genom detta synliggörs tidens sociala strukturer, menar författarinnan. "Bildernas roll som förmedlare av etnologisk kunskap och bärare av moraliska och sociala budskap kan också ses i ljuset av den breda användningen inom litteraturen av begrepp från bildkonstens värld."

Avhandlingen tar också upp "folket framställt som kollektiv" med samhällskritisk udd i relation till "folk-livsbilder" och därmed också motiv från både stad och landsbygd. Konstnärerna sökte sig gärna till landsändar där äldre traditioner kunde ställas mot nymodigheter, även om de flesta konstnärerna hade huvudstaden som sin egentliga hemvist. Där fanns utställningsmöjligheterna och där fanns också publiken och kundkretsen. Många blev dock kvar i sina studieorter – Düsseldorf, Paris eller andra – för stora delar av livet.

Sedda i samtida kontext är dessa genrebilder uttryck för en helt ny inriktning, både som akademisk konst och som massmediala bilder, där gränserna mellan visuell konst och litteratur medvetet suddats ut. Omkring 1880 började konstnärerna ifrågasätta berättande konst som sådan och denna har därefter haft låg status